

Opinteitä ikäntyvien yliopistoon.

Sotien sukupolvi ja yliopiston ylistys

Suomessa vanhempien ja nuorempien ikäluokkien väliset koulutuserot ovat suuria. Vielä muutama sukupolvi sitten koulua käytiin sisällissodan voimakkaasti kahtia repimässä maassa.

ELÄKKEELLE JÄÄMINEN ei merkitse nyky-yhteiskunnassa vanhuuden alkamista samaan tapaan kuin aiemmin. Yhä useammalla 65-vuotiaalla on eläkkeelle siirtyessään odotettavissa pitkä terveiden ja toimintakykyisten vuosien jakso. Suomessa eläkkeelle jäädään nykyisin keskimäärin hieman yli kuusikymmentävuotiaana. Sen jälkeen eletään vielä pitkään: naiset noin 25 vuotta, miehet 20 vuotta.

Vuosituhanen alussa toteutettiin tutkimus, jossa selvitettiin eläkeaikanaan opiskelevien tyytyväisyyskokemuksia suhteessa työelämävuosiin. Tutkimuksessa vastaajia pyydettiin ottamaan kantaa kahteen seuraavaan väitteeseen:

"Vasta työn loppumisen jälkeen ihminen voi elää niin kuin itse haluaa."

"Tunnen itseni nykyisin tyytyväisemmäksi kuin mitä olin vielä muutama vuosi sitten."

Kyseisen tutkimuksen valossa eläke aika näyttäyty odottamisen arvoisena, sillä peräti kaksi kolmasosaa vastaajista oli samaa mieltä edellä esitettyjen väitteiden kanssa.

Kun päivät eivät enää eläkkeellä rytmity työn ehdoilla, jää aikaa tehdä muuta. Eläke aikaan latautuu paljon odotuksia ja haaveiltujen unelmien toteuttamissuunnitelmia. Eläkkeelle siirtymiseen liittyvät

kokemukset ovat myös arkisempia. Joillakin päällimmäisenä on tunne siitä, että vihdoinkin saa hengähtää. Yhtäläillä kuin eläkeaikaa odotetaan, se myös pelottaa. Työelämän jälkeen päivät saattavat tuntua tyhjiltä ilman aikatauluja ja rutiineja – kaivataan tunnetta hyödyllisyydestä.

Hyödyllisyyden korostamisella on myös laajempi yhteiskunnallinen kehys, joka liittyy puheeseen niin sanotusta ikääntyvästä yhteiskunnasta. Tilastokeskuksen mukaan viime vuoden lopussa 80 vuotta täyttäneitä oli Suomessa lähes 273 000. Se on suunnilleen saman verran kuin Espoossa on asukkaita.

Väestön ikääntymisessä on kyse ihmisten elinajan pitenemisestä ja syntyvyyden alhaisuudesta. Sitä vauhdittavat myös parhaillaan eläköityvät ja jo eläkkeelle jääneet suuret ikäluokat. Suurten ikäluokkien eläköityminen yhdistetään julkisessa puheessa huoleen yhteiskunnan taloudellisesta kestävydestä. Keskustellaan väestön harmaantumisen aikaansaamasta huoltosuhteen rapautumisesta, työllisyysasteen heikkenemisestä, jopa eläkepommista. Kielteisävytteinen puhe kasvavien kustannusten ikääntyvästä yhteiskunnasta luo monenlaisia paineita olla hyödyllinen – myös eläkeajalla.

Tutkin väitöskirjassani, mitä ikääntyvien yliopistossa opiskelu nykysuomessa merkitsee 1900-luvun alun eliittiyliopiston aikaan koulunsa käyneille sotien sukupolvelle. Julkisessa keskustelussa opiskelu liitetään tyypillisesti ammatissa pätevoitymiseen ja sen mukaisesti eniten on tutkittu talouskasvua opiskeluillaan tukevaa työikäistä aikuisväestöä. Sen lisäksi, että tarkastelen väitöstutkimuksessani 1920–30-luvuilla syntyneiden sotien sukupolven opintojen kokemuksia, kuvaa, millaisin perusteluin eläkeikäisten opiskelua oikeutetaan nyky-yhteiskunnassa. Opiskelijoiden kokemukset havainnollistavat myös vähän tutkitun koulutusinstituution – ikääntyvien yliopiston – merkitystä.

Ensimmäinen ikääntyvien yliopisto perustettiin vuonna 1985 Jyväskylään. Sen jälkeen toiminta laa-

jeni nopeasti ja nykyään toimintaa järjestää 10 eri yliopistoa noin 70 paikkakunnalla. Ikääntyvien yliopistojen toimintaan osallistuu arviolta noin 10 000 opiskelijaa. Opiskelijat ovat keskimäärin 65-vuotiaita tai vanhempia. Samoin kuin aikuiskoulutukseen laajemmin, myös ikääntyvien yliopistotoimintaan osallistuvista huomattava enemmistö, noin kolme neljästä, on naisia. Vaikka ikääntyvien yliopistoon ei ole pohjakoulutusvaatimuksia, opiskelijat ovat koulutustaustoiltaan huomattavasti muita ikäisiään koulutettumia.

Ikääntyvien yliopistojen toimintaa ohjaa yliopistollisuuden periaate, jolla pyritään erottautumaan muusta varttuneelle väelle suunnatusta opiskelutoiminnasta. Yliopistollisuus tarkoittaa opinnoissa ensisijaisesti sitä, että pyritään huolehtimaan opettavien sisältöjen perustumisesta tutkimustietoon. Käytännössä tämä tavoite toteutuu valitsemalla luennoitsijoiksi ja seminaarien vetäjiksi tutkimusta itse tekeviä henkilöitä.

Ikääntyvien yliopistot poikkeavat muista yliopistoista siinä, että niissä ei suoriteta tutkintoja, eikä kerätä opintopisteitä. Opintotarjonta koostuu luentosarjoista, erilaisista seminaareista sekä vapaammasta harrastetoiminnasta, kuten kulttuurimatkoista ja teatterikäynneistä. Suosituimpia opintotarjonnasta ovat atk- ja sukututkimuskurssit sekä erilaiset elämäkerrallisen kirjoittamisen pajat. Kun opintoja ei tentitä eikä opintopisteitä kerry, rahoituksen jatkuvuus on ollut alusta alkaen ikääntyvien yliopistotoiminnan haaste. Puolet rahoituksesta saadaan opiskelijoiden maksamista osallistumismaksuista. Toinen puoli rahoituksesta tulee opetus- ja kulttuuriministeriöltä, joka rahoittaa toimintaa järjestettyjen opetustuntien perusteella. Tämän lisäksi kustannusten kannalta on olennaista esimerkiksi Jyväskylässä, että yliopisto tukee toimintaa tarjoamalla tilat opetukseen. Tämän lisätuen turvin osallistujamaksut pystytään pitämään kohtuullisina.

Eläkeikäisenä opiskelussa on kyse yhteiskuntaan kuulumisen tunteesta: sosiaalisista suhteista, yhteisöllisyydestä ja vaikutusmahdollisuuksista. Pelko siitä, että ei enää pystytä jakamaan osallisuutta siihen mistä puhutaan, kulkee taustalla eläkeikäisen opiskelun motiiveissa. Yhteiskunnan vauhdissa mukana pysyminen konkretisoituu ikääntyvien yliopistossa haluna opiskella tietoteknologisia taitoja.

Vaikka opiskelussa muuten korostuu vapaaehtoisuus, tietoteknologisen kehityksen nopean vauhdin koetaan pakottavan oppimiseen: mikäli et opiskele, uhkana on ajasta jälkeen jääminen. Uusien tietojen ja taitojen oppimisessa on kyse halusta toimia yhteiskunnan täysivaltaisena jäsenenä; opiskelijoiden sanoin myös pelosta pudota keltasta tai konkreettisemmin mahdollisuudesta jakaa yhteisiä asioita lastenlasten kanssa.

Ikääntyvien yliopistot vastaavat sotien sukupolven koulutusvajeeseen. Suomi on maa, jossa vanhimpien ja nuorempien ikäluokkien väliset koulutuserot ovat huomattavan suuria. Vaikka Suomi loistaa 2000-luvulla väestön korkeilla koulutustilastoilla, perinne ei ole pitkä. Vielä muutama sukupolvi taaksepäin koulua käytiin sisällissodan voimakkaasti kahtia repimässä Suomessa, jossa monen mahdollisuudet edetä opinteillään kaatuivat yhteiskunnallisiin jakoihin liittyviin asenteisiin, niukkoihin taloudellisiin resursseihin tai muihin sota- ja pula-ajan haasteisiin. 1920–30-luvuilla syntyneet ikääntyvien yliopiston opiskelijat elivät lapsuus- ja nuoruusaikansa sotien aikaisessa Suomessa – toiset sisällissodan jälkimainingeissa, toiset talvi- ja jatkosodan aikaan. Sotien seurauksena lukuiset lapset jäivät orvoiksi ja naiset leskiksi, mikä vaikutti perheiden mahdollisuuksiin kouluttaa lapsiaan.

Suomalaiset kävivät koulunsa aina 1970-luvun peruskoulu-uudistukseen saakka rinnakkaiskoulujärjestelmässä. Tämä tarkoitti sitä, että koulutiellä etene-
misen kannalta ratkaiseva valintahetki kohdattiin jo 11-vuotiaana. Tällöin piti päättää jäädäkö kansakouluun vai pyrkiäkö oppikouluun.

Oppikouluun pyrkiminen oli tässä tutkituille ikääntyvien yliopiston opiskelijoille ratkaisevin opintojen hetki. Tämä valintatilanne suuntasi koulutusuraa voimakkaasti joko ammatilliseen tai akateemiseen suuntaan. Ilman oppikoulun todistusta eivät yliopiston ovet auenneet. Nykyään ylioppilastutkinnon jälkeen suunnataan edelleen tyypillisesti korkeakouluihin, mutta valintatilanne ei ole enää yhtä peruuttamaton. Myös ammatillinen koulutus takaa yleisen jatko-opintokelpoisuuden korkeakoulussa opiskeluun.

Aiempien opintojen kokemukset piirtävät kuvaa suomalaisesta 1900-luvun alun yhteiskunnasta, jossa yhteiskunnan luokkajaoit olivat koulun arkea. Yksi aineiston hätkähdyttävimmistä yhteiskuntaluokkakuvauksista on työväenluokkataustaisen miehen kokemus sisällissodan aikaisessa Suomessa vallinneen kahtiajaon heijastumisesta koulunkäyntiin:

"Alku oli hyvinkin hankalaa, punikin kakarana jouduin ryömimään luudanvarren alta, jota mies-opettaja piteli, luokkaan. Oikeaan perheeseen syntyneet saivat kävellä sisään, silloin puomi nousi."

Tutkimukseni havainnollistaa vanhempien koulutus- ja yhteiskuntaluokkataustan merkitystä lasten opinteillä etenemiseen. Ikääntyvien yliopiston opiskelijat kertovat, kuinka opettajat kävivät oppilaiden kotona suostuttelemassa vanhempia päästämään lapsensa oppikoulun pääsykokeisiin. Seuraavassa lainauksessa eräs ikääntyvien yliopiston opiskelija kertoo kuinka työväenluokkainen tausta vaikutti hänen opintiellä etenemiseensä:

"Opettaja halusi siirtää minut kesken lukukauden seuraavalle luokalle ja pyysi tarkastajan lupaa. Sitä hän ei kuitenkaan saanut. Näin jälkepäin ajatellen asiaan lienee vaikuttanut se, että samalla luokalla oli sattumalta saman kylän silmäätekevien lapsia. Mainitsemani luokkajako vaikutti asiaan myös silloin, kun opettaja kävi kotonani puhumassa oppikouluun menostani. Isäni oli sitä mieltä että 'työläisten lapsista ei herroja kouluteta'."

Opintojen kokemukset osoittavat, että ikääntyvien yliopistoon tullaan opiskelemaan hyvin erilaisin taustoin. Osa opiskelijoista astuu eläkeikäisenä ensimmäistä kertaa elämässään yliopiston ovista sisään, toisille yliopisto on tuttu paikka aiemmista opinnoista.

Yliopistokoulutusta tai koulutusta ylipäätään nuoruudessaan vaille jääneet kuvaavat arvokkaaksi kokemaansa yliopisto-opiskelua unelmiensa täyttymyksenä. Eläkkeellä opiskelijat pääsevät vihdoin osalliseksi itselle vieraaksi jääneestä yliopistomaailmasta. Enemmän kouluttautuneille opiskelussa on kyse elämän jatkuvuudesta; aikataulujen ja rutiinien säilyttämisestä myös työelämän jälkeen.

Suuri arvonnanto – yliopiston ylistys – luonnehtii kuitenkin niin enemmän kuin vähemmän kouluja käyneiden sotien sukupolven jäsenten yliopistolle osoittamaa suurta arvostusta. Erään opiskelijan sanoin, yliopistossa opiskelu näyttäytyy: ”ylempänä, jalompana ja ehkä pyhempänäkin hengen viljelynä”.

Myönteisten ja koulutusta ihannoivien kokemusten ohella ikääntyvien yliopistoa myös kritisoidaan. Pettymykset syntyvät, kun opiskelu ikääntyvien yliopistossa ei onnistukaan lunastamaan sitä paikkaa, mikä korkealle arvostetulle yliopistokoulutukselle annetaan.

Ikääntyvien yliopistoihin on kohdistunut huoli toiminnan elitistisestä leimasta. Tässä mielessä ikääntyvien yliopisto ei ole poikkeus verrattuna muuhun aikuiskoulutukseen osallistujien koulustaustoihin. Sekä myöhemmän iän opiskelusta että aikuiskoulutuksesta voidaan kärjistetysti sanoa, että koulutuksellisesti hyväosaiset suunnittelevat opintoja toisille hyväosaisille. Opiskelijat tunnistavat yliopistoinstituutioon liitettävän arvostuksen kääntyvän itseään vastaan tilanteissa, joissa matalammin koulutetut eivät millään voi ajatella lähtevänsä opiskelemaan yliopistoon – vaikka pääsyaatimuksia taustakoulutuksesta ei ole.

Tutkimukseni herättää pohtimaan koulutuksen periytyvyystutkimusten klassikkokysymystä siitä,

missä määrin ylipäätään olemme vapaita tekemään aiemmista perhe- ja koulutustaustoistamme riippumattomia koulutusvalintoja. Brittiläistä työväenluokkakulttuuria tutkinut sosiologi Paul Willis on kuvannut kouluvastaisuutta työväenluokan pyrkimyksenä suojella identiteettiään keskiluokkaistumisen paineilta. Tehdessään päätöksiä itselleen tutulla ja arvojensa mukaisella tavalla yksilö kokee toimivansa oman etunsa mukaisesti, mutta on samalla rakenteellisten olosuhteiden vanki, joka – Willisin sanoin – ”kiinnitymällä täsmälliseksi rattaaksi järjestelmään” uusintaa hallitsevia valtarakenteita.

Kouluja vähemmän käyneille yliopistossa opiskelu voi näyttäytyä niin sanotusti väärässä luokassa liikkumisena. Luokkatutkimusta tehneet Katriina Järvinen ja Laura Kolbe kuvasivat osuvasti tätä ilmiötä vuonna 2007 ilmestyneessä kirjassaan luokkaretkeilynä. Taustoiltaan matalammin koulutetuille ikääntyvien yliopiston opiskelijoille sosiaalinen nousu konkretisoituu selvimmin haasteina siinä, kuinka ympäristö suhtautuu ihmetellen heidän yliopistopintoihinsa. Myös luentosalit saattavat muuttua paikoiksi, joissa opiskelijoiden päteminen suorittamallaan tutkinnoilla ja muilla ansioilla nostaa aiemmilta opinteiltä kumpuavia epäoikeudenmukaisuuden tunteita pintaan. Eräs miesopiskelija kertoo opiskelijatovereiden pätemisen nostaneen mieleen nuoruusajan opiskeluvuosien karvaista epäoikeudenmukaisuuksia:

”Huonointa ja nolointa ikääntyvien yliopistoissa on luvattoman usein se, että monilla ihmisillä on paha tapa alkaa selvittämään opettajalle, mitä kaikkea he elämänsä aikana ovat opiskelleet. Nämä ’PITKÄN SAKSAN’ lukijat harmittavat ainakin minua ja muitakin, joilla ei ole ollut tilaisuutta lukea pitkää eikä lyhyttä saksaa.”

Ikääntyvien yliopistossa erilaisten kulttuurien väliset törmäykset näkyvät niin opiskelijoiden kokemuksissa kuin instituutiossa. Instituutiossa kulttuurien

törmäystä voi kuvata eliitti- ja nyky-yliopiston välisenä hankauksena, pyrkimyksenä tuoda eliittiyliopiston käytäntöjä ikääntyvien yliopistoon. Esimerkiksi tarkka seula siitä, ketkä ja mitkä aiheet ovat sopivia yliopistoon sekä arvokas käyttäytyminen ja siisti puukeutuminen ovat asioita, jotka tuovat ikääntyvien yliopistotoimintaan 1900-luvun alun eliittiyliopiston piirteitä. Toiminnan yliopistollisuuden korostamisessa ja siitä tiukasti kiinni pitämisessä voidaan tulkita olevan kyse myös epävarmasta asemasta korkeakoulutuksen kentän marginaalissa. Tämä 'reunalla olon' aikaan saama epävarmuus asemasta saa tukeutumaan tiukasti yliopistollisuuden kriteereihin.

Suomalainen hyvinvointivaltio ja koulutusjärjestelmä ovat kehittyneet harppauksilla eteenpäin siten tässä tutkittujen sotien sukupolven kouluajoista. Huolimatta korkeakoulutuksen yleistymisestä, koulutuksen maksuttomuudesta ja hyvinvointivaltion muista tasauseriaateista, koulutus periytyy yhä edelleen. Koulutusmahdollisuuksien yhdenvertaisuuteen tähtäävästä peruskoulu-uudistuksesta on kulunut noin neljäkymmentä vuotta, mutta huoli sekä koulujen välisistä kasvavista eroista että kotitaustan vaikutuksesta kouluvalintoihin on noussut jälleen julkiseen keskusteluun. Koulutuksen periytyvyyden ohella keskustellaan yhteiskunnallisesta eriarvoisuudesta, tuloerojen kasvusta, suhteellisen köyhyyden lisääntymisestä sekä kasvavasta syrjäytyneiden ja asunnottomien joukosta. Tilastot kertovat myös rankemman huono-osaisuuden lisääntymisestä, lapsiperheiden suhteellisen köyhyyden rajusta kasvusta sekä vanhempien ja lasten koulutustason, terveyden ja hyvinvoinnin vahvasta kohtalon yhteydestä.

Rinnastamalla lektioni lopuksi 1900-luvun alun Suomen yhteiskuntaluokkakeskusteluja nykypäivään olen halunnut havainnollistaa koulutuksen sukupolvet ylittävää kahtalaista luonnetta – siinä missä koulutus luo yhtäältä ihmisille tasa-arvoisia mahdollisuuksia edetä elämässään, toisaalta koulutusinstituutioiden toimintalogiikka itsessään perustuu ajatukselle erottautumisesta – niin 1900-luvun alun Suomessa kuin nykyäänkin tutkinnot tuovat kvalifikaatioita, jotka erottavat niiden suorittajat pätevydellään muista. Nykypäivänä eriarvoistumiskehitystä vahvistaa myös lisääntyvä koulutusmahdollisuuksien valinnaisuus, joka sekin liittyy ihmisten oikeuksiin valita ja hakeutua itselleen parhaaksi katsomiinsa opintoihin ja oppilaitoksiin. Myös ikääntyvien yliopiston opiskelijat havainnollistavat tätä koulutusinstituutioita yleisesti kuvaavaa kaksiteräistä miekkaa. Yhteiskunnan ihanneoppijoista – lapsista, nuorista ja työikäisistä – poikkeavat eläkeikäiset nousevat ikääntyvien yliopiston opiskelijoina aktiivisten eläkeläisten malliesimerkeiksi.

Reetta Muhonen
YTT, tutkijatohtori
Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö
Tampereen yliopisto

Reetta Muhosen väitöskirja *Opinteitä ikääntyvien yliopistoon. Sotien sukupolvi ja yliopiston ylistys* tarkastettiin Jyväskylän yliopistossa 17. lokakuuta 2014.